

“ВАЕННАЯ СПРАВА БЕЛАРУСІ X–XVI СТСТ.” – ІНТЭГРАЦЫЙНЫ КУРС ВАЕННА-ПАТРЫЯТЫЧНАГА ВЫХАВАННЯ

А.Г. Брэль

УА “Мазырскі дзяржаўны педагагічны ўніверсітэт імя І.П. Шамякіна”

На сучасным этапе развіцця Рэспублікі Беларусь перад грамадствам адной з галоўных задач ставіцца выхаванне і фармаванне ўсебакова развітой асобы. На сёння гэта задача адна з найскладаных. Гэта звязана са зменай ролі асобнага чалавека ў грамадстве, грамадзянскай пазіцыі, не заўсёды якасна фармаванай СМІ. Сучасная моладзь часта застаецца незапапрабаванай, трапляе пад уплыў крымінальнага асяроддзя.

Істотна змяняецца і характар педагагічнай дзейнасці. Рэалізуемая ў школе шматварыянтныя адукацыйныя тэхналогіі патрабуюць ад педагогаў умення вучыць дзяцей спосабам здабывання ведаў, фарміраваць навыкі навучальнай дзейнасці і мысленне школьнікаў. Аднак з-за вялікага адрознення паміж субкультурамі навучэнцаў і педагогаў у сучаснай школе павялічваецца неразуменне паміж імі. І тут актуальным становіцца прыцягненне студэнтаў малодшых курсаў да асноў педагагічнай дзейнасці.

Сучасная адукацыя складаецца з выкарыстання пры выкладанні матэрыялаў сумежных дысцыплін. Ад такога ўмення настаўніка залежыць якасць ведаў навучэнцаў. Галоўнае тут не спыняцца на традыцыйных

метадах: прыцягненні літаратуры пры вывучэнні гісторыі, матэматыкі – пры вывучэнні інфарматыкі. Мы прапануем прыцягваць курс «Працоўнае навучанне» пры разглядзе праблем гісторыі.

Праца студэнтаў малодшых курсаў са школьнікамі мае шмат выдатных бакоў: невялікая розніца ва ўзросце паміж суб'ектамі адукацыйнага працэсу, што спрыяе паляпшэнню дыялогу; жаданне навучэнцаў пераймаць старэйшых; далучэнне да педагагічнага досведу без афіцыйных, фармальных, рамак.

Мэта дадзенай працы – прадставіць праграму ваенна-патрыятычнага выхавання моладзі, у якой арганічна сумяшчаюцца тэарэтычныя заняткі па гісторыі Беларусі, злучаныя з гераічнымі старонкамі ваеннай гісторыі нашай Радзімы, з этапамі станаўлення беларускай дзяржаўнасці, з практычнымі заняткамі па працоўным навучанні, дзе тэарэтычныя навыкі атрымліваюць сваё практычнае ўвасабленне.

Сацыяльна-эканамічныя пераўтварэнні ў Рэспубліцы Беларусь у апошнія гады выклікалі зрух каштоўнасных арыенціраў, змена ўспрымання ролі асобнага чалавека ў грамадстве, яго грамадзянскай пазіцыі. Шматлікія члены грамадства аказаліся не здольнымі да персанальнай адказнасці за сваё жыццё, лёс сваіх блізкіх і сваёй краіны. Пераход да сацыяльна-арыентаванага грамадства паказаў вострую неабходнасць у прысутнасці моцнай грамадзянскай пазіцыі, высокіх асабістых маральных і культурных нормаў, якія вызначаюць грамадскія. Такія рысы кожнай асобы з'яўляюцца асновай існавання ўстойлівага, стабільна развітога грамадства. Набыццё гэтых якасцей немагчыма ва ўмовах, калі асабістыя рысы дзіцяці не атрымліваюць належнага развіцця і ён не дасягае поспеху ў развіцці свайго пазнавальнага, камунікатыўнага, творчага ці спартыўнага патэнцыялу. З-за незапатрабаванасці свайго патэнцыялу працэс сацыяльнай адаптацыі падлетка не завяршаецца доўгі час.

Істотныя цяжкасці ў развіцці і самарэалізацыі асобасных якасцей дзяцей і падлеткаў абумоўлены навакольным асяроддзем, у якім яны знаходзяцца.

Моладзь становіцца “незапатрабаванай”, трапляе пад уплыў крымінальнага альбо нефармальнага асяроддзя, прычым апошняе, праз сваю непадкантрольнасць, мае тэндэнцыю зрастацца з крымінальнай. Такім чынам, сацыяльныя ўзаемадзеянні, якія здзяйсняюцца ў неадэкватным для падлетка асяроддзі, вядуць да парушэння маральна-каштоўнаснай арыентацыі і магчымай дэградацыі асобы.

Сутнасць праграмы – стварэнне штучнага сацыяльнага асяроддзя як стымулятара і карэктара пачаткова зададзеных у адукацыйным і выхаваўчым працэсе асноўных кірункаў развіцця асобы. Спрошчаныя сацыяльныя мадэлі, якія канструююцца сродкамі навучальнай ролевай гульні, павінны быць пабудаваны з улікам стараннага падбору гістарычных, нацыянальных і ідэалагічных адпаведнасцяў і, такім чынам, адыграць важную ролю

ў станаўленні якасцяў асобы. Умоўна-сярэднявечнае грамадства, з якога ў выхаваўчых мэтах выключаны асноўныя негатыўныя элементы, з'яўляецца прыкладам асобна-арыентаванага соцыуму, накіраванага на развіццё такіх якасцяў як альтруізм, вялікадушнасць, упэўненасць у сабе, бясстрашнасць, самаадданасць у дасягненні ідэалаў, душэўная высакароднасць, пачуццё такту, актыўнае самавызначэнне і самасцвярджэнне. Нездарма да нашых дзён ідэалам мужчыны лічыцца рыцар, а дзяўчына асацыюецца з ідэальнай выявай прынцэсы.

Асаблівасці ўзраставай псіхалогіі дзяцей і падлеткаў паказваюць на тое, што сродкам іх сацыяльнай адаптацыі з'яўляецца пераймальнае дзеянне, г. зн. ролевая гульня. Шматлікія атрыбуты сталага жыцця хутка прысвойваюцца ў школьным узросце, ніяк не замяняючы сабой усіх этапаў сацыяльнага сталення. Тых жа сацыяльных сітуацый, якія злучаны з псіхалагічнай нагрузкай, што ранаць успрыманне, дзеці і падлеткі, як правіла, імкнуцца пазбягаць, шляхам адыходу ад рэчаіснасці, дэманстрацыі адчужаных, антыграмадскіх паводзін. Адным з варыянтаў рашэння гэтай праблемы з'яўляецца паслядоўная расстаноўка перад дзіцём жыццёвых сітуацый, якія імітуюцца сродкамі ролевай гульні на розным узроўні праўдападобнасці і рэалістычнасці.

Самастойную каштоўнасць узмацняюць у падобнай гульнявой сітуацыі і асяроддзі наступныя напрамкі рэалізацыі праграмы:

1. Мастацка-творчы.
2. Спартыўна-прыкладны (спаборніцтвы, рухомыя гульні).
3. Тэхнічны (выраб мадэляў даспеха, узбраенні, старадаўняга гарнітура).
4. Навукова-гістарычны (вывучэнне гістарычных адпаведнасцяў, аналогій).
5. Турысцка-краязнаўчы (пазнавальны і аздараўленчы адпачынак на прыродзе).

Мэтай праграмы з'яўляецца фарміраванне актыўнай жыццёвай і грамадзянскай пазіцыі праз развіццё матывацыйна-пазнавальнай сферы дзіцяці сродкамі гістарычнай рэканструкцыі.

Праграма прадугледжвае выкананне наступных выхаваўчых, адукацыйных і аздараўленчых задач:

1. Стварэнне ўмоў для рэалізацыі запатрабавання дзяцей у зносінах і набывці жыццёвага досведу ў гульнявой форме.
2. Фарміраванне ў дзіцяці комплексных ведаў пра ваенную гісторыю Беларусі перыяду сярэднявечча, вывучэнне гісторыі ваенных канфліктаў і тыповых сродкаў іх рашэння.
3. Фарміраванне ідэалаў шляхетнасці, станаўленне эмацыйна-валявой сферы характару і якасцей паспяховага асобы.
4. Працоўнае выхаванне, атрыманне разнастайных тэхнічных навыкаў працы з найбольш шырока ўжывальнымі прыладамі і матэрыяламі.

5. Стварэнне ўмоў для навучання і выхавання дзяцей і падлеткаў з дэвіянтнымі паводзінамі.

6. Актыўны адпачынак з элементамі спартыўнага, пазнавальнага і турысцка-краязнаўчага характару.

Усе вышэйпералічаныя задачы адлюстроўваюць сабой сучасныя сацыяльныя падыходы да сістэмы дадатковай адукацыі і ўяўляюць вялікую цікавасць у сувязі з комплекснасцю педагагічнага падыходу. Развіццё асобы дзіцяці праз актывізацыю як гуманітарных, так і тэхнічных здольнасцей забяспечвае неабходную варыятыўнасць і крэатыўнасць дадзенай праграмы, стварае спрыяльныя ўмовы для індывідуальнага і сацыяльнага росту.

Курс «Гістарычнай рэканструкцыі» служыць выдатным дадаткам да школьнага курса гісторыі і можа выкладацца ва ўмовах сярэдняй школы. Усе неабходныя задачы курса вырашаюцца сродкамі школьнага працоўнага кабінета і дастатковай колькасцю навучальных дапаможнікаў: узораў аб'ектаў якія мадэлююцца, літаратуры па гісторыі і зброязнаўства. Працоўнае навучанне ў школе, як правіла, вельмі фармалізавана і зводзіцца да вырабу недарэчных у сучасным побыце прадметаў, якія валодаюць нізкай эстэтычнай і культурнай каштоўнасцю. Аднак усе тэхналагічныя аперацыі, якія вывучаюцца ў школьным курсе працоўнага навучання, дазваляюць лёгка асвоіць выраб культурна-гістарычных аб'ектаў, якія валодаюць велізарнай ідэалагічна-выхаваўчай і эстэтычнай каштоўнасцю, з'яўляюцца вельмі актуальным новаўвядзеннем у сучаснай адукацыі.

Праграма «Ваенная справа Беларусі X–XVI стст.» можа змяняцца і дапаўняцца з улікам спецыфікі навучальнай установы, а таксама прафесійнай спецыялізацыі і досведу кіраўніка кружка; можа служыць асновай для распрацоўкі навучальных праграм і праграм кружкаў, факультатываў агульнаадукацыйных школ, індывідуальных праграм, у тым ліку для адораных навучэнцаў. Дадзеная праграма прызначана для педагогаў-кіраўнікоў ваенна-гістарычных секцый устаноў дадатковай адукацыі і агульнаадукацыйных школ.

Як вынікі трэба адзначыць нядрэнныя дасягненні ў працы з дэвіянтнымі падлеткамі, на якіх дадзеная навучальная дысцыпліна аказвае моцны духоўна-маральны ўплыў. Выхаваўчы эффект узмацняецца тым, што нават цяжкія падлеткі лёгка засвойваюць этыку спартыўнага адзінаборства, нормы ўзаемапавагі і сумленнага суперніцтва. Іншым аспектам праграмы з'яўляецца павышэнне ўзроўню дапрызыўнай падрыхтоўкі будучага абаронцы радзімы, высокія спартыўныя вынікі, станаўленне валявых і маральных якасцей падлетка. Па выніках навучання выхаванцы, якія паспяхова здалі іспыты, могуць быць задзейнічаны для правядзення відовішчных мерапрыемстваў як спаборніцкага, так і святочнага характару (рыцарскія турніры, хвацкія забавы, народныя пацехі, мастацкія рэканструкцыі гістарычных баёў і бітваў). Вучні таксама атрымліваюць права весці самастойную трэнерскую працу, праводзіць інструктаж па тэхніцы бяспекі ў іншых клубах і ўстановах дадатковай адукацыі, быць судзіямі

спаборніцтваў і турніраў па мастацкім валоданні зброяй і практычным ужыванні ў рамках гістарычнай рэканструкцыі. Тыя, што займаюцца, могуць быць арганізатарамі спартыўных эстафет і конкурсаў, праводзіць экскурсіі ваенна-гістарычнага характару.

Гістарычная рэканструкцыя з'яўляецца варыянтам працоўнага навучання з паглыбленым ваенна-гістарычным кірункам. Як паказала практыка, прадмет выклікае жывы водгук у дзяцей, не мае вялікіх складанасцей з тлумачэннем навучальнага матэрыялу. Падчас працы дадзенай секцыі дзеці набываюць універсальныя навыкі ручной працы, вучацца выконваць дзеянні з рознымі матэрыяламі і прыладамі, выконваючы нормы тэхнікі бяспекі. У дзяцей фарміруюцца прыёмы самастойнай навукова-пошукавай і творчай дзейнасці, сістэматызацыі атрыманых ведаў. Па складанасці навучання курс «Ваенная справа Беларусі X–XVI стст.» адпавядае школьным курсам гісторыі і працоўнага выхавання. Таму ніжняя мяжа ўзросту дзяцей, якія займаюцца, вызначаецца паводле школьных нормаў – 10 гадоў.

Склад груп можа быць разнастайны, але не павінен перавышаць 16 чалавек для першага года навучання. Дадзены нарматыў злучаны з формай арганізацыі навучальнага працэсу, і павелічэнне колькасці дзяцей у групе значна зніжае паспяховасць. Найболей рацыянальным з'яўляецца двухгадзінны занятак. Формы працы: лекцыі і семінарскія заняткі, практычныя, лабараторныя заняткі, экскурсіі і выязныя мерапрыемствы, самастойная праца з літаратурай і іншымі крыніцамі дадзеных. Выраб рэплік гістарычных артэфактаў ажыццяўляецца метадам малых груп са спецыялізацыяй па тэхналагічных аперацыях, што дазваляе значна паскорыць працэс вырабу.

Праграма ваенна-патрыятычнага выхавання “Ваенная справа Беларусі X–XVI стст.”

№ п/п	Назва тэмы
Частка 1. Уводзіны. Роля беларускіх земляў у станаўленні еўрапейскай цывілізацыі (X–XVI стст.)	
1.	Уступны занятак. Знаёмства з відамі прац. Інструктаж па ТБ
2.	Методыка працы з літаратурай і відэаматэрыяламі па збрознаўству. Мэтады гістарычнага даследавання: рэтрэспектыўны, аналізу, сінтэзу, прасапаграфічны і інш. Крытыка ў сістэме гістарычных ведаў
3.	Перыядызацыя гісторыі Беларусі. Крыніцы па гісторыі Беларусі. Гістарыяграфія і крыніца. Віды гістарычных крыніц: пісьмовыя, археалагічныя, нумізматычныя
4.	Гісторыя Беларусі ў кантэксце еўрапейскай цывілізацыі. Беларусь – дзяржава ў цэнтры Еўропы. Гісторыя Беларусі ў кантэксце заходнееўрапейскай і ўсходнеславянскай гісторыі
5.	Дзяржавы на тэрыторыі Беларусі перыяду феадальнай раздробленасці. Агульная характарыстыка Полацкага, Берасцейскага, Турава-Пінскага княстваў

6.	ВКЛ – першая цэнтралізаваная дзяржава на тэрыторыі Беларусі. Стварэнне ВКЛ. Падыходы да стварэння ВКЛ. ВКЛ – першая самастойная дзяржава на тэрыторыі Беларусі
Частка 2. Ваенная справа Беларусі эпохі феадальнай раздробленасці (X–XIII стст.)	
7.	Полацкае княства: структура войска, этапы ваеннай гісторыі. Княжая дружина: старэйшая, малодшая. Хлопец, грыдзень, дружыннік. Князь. Узаемаадносіны Полацку з Кіевам і Ноўгарадам
8.	Турава-Пінскае княства і ўплыў Кіева
9.	Крыжакі і іх уплыў на развіццё беларускіх земляў. З’яўленне тэўтонцаў у Прыбалтыцы. Падстава Рыгі. Ордэн лівонцаў. Пагроза з Захаду і кансалідацыя беларускіх земляў
10.	Элементы ахоўнага ўзбраення. Паддаспешнік. Выраб падшлемніка. Выгляды крамніннага даспеха: паддаспешнік, падшлемнік, цягілай. Выраб падшлемніка: выкрайка, падвойнае шво, набіванне
11.	Элементы ахоўнага ўзбраення. Шчыт. Выраб круглага шчыта. Выгляды шчытоў: круглы, кроплепадобны, трохкутны. Праца з фанерай. Лобзік і праца з ім
12.	Элементы ахоўнага ўзбраення. Кальчуга, выгляд калчуг. Выраб калчугавага каптура. Гісторыя калчугі. Выгляды калчугавага пляцення: 4 у 1, 6 у 1, 8 у 1, «драконава луска». Праца з дротам: навіўка, разрэзка
13.	Элементы ахоўнага ўзбраення. Наручы, паножы, латныя пальчаткі / калчугавыя рукавіцы. Выраб наручаў. Поўныя і адкрытыя наручы. Ліставы метал і праца з ім: рэзанне металу, апрацоўка напільнікам
14.	Элементы ахоўнага ўзбраення. Наручы, паножы, латныя пальчаткі / калчугавыя рукавіцы. Выраб панож. Ліставы метал і праца з ім: рэзанне металу, апрацоўка напільнікам
15.	Элементы ахоўнага ўзбраення. Наручы, паножы, латныя пальчаткі / калчугавыя рукавіцы. Выраб латных пальчаток (калчугавых рукавіц)
16.	Шлемы: выгляд і тэхналогія. Візантыйская традыцыя
17.	Шлемы. Поўдзень Беларусі і ўплыў качэўнікаў. Маскі як спецыфіка славянскіх шлемаў
Частка 3. Ваенная справа беларускіх земляў у складзе ВКЛ (XIII–XVI стст.)	
18.	Стварэнне ВКЛ: прычыны і метады
19.	Крыжакі і ВКЛ. Ордэн тэўтонцаў і мечнікаў. Адукацыя Лівонскага ордэна. Палітыка Міндоўга. Грунвальдская бітва
20.	Мангола-татары і ВКЛ. Паход Батыя. Нашэсце хана Бурундая. Спусцішэнне манголамі Бярэсця і Гомеля. Кааліцыя Галіцка-Валынскіх князёў і мангола-татараў супраць ВКЛ
21.	Развіццё наступальнай зброі. Выгляды ўдарна-дробільнай зброі. Булава, кісцень, кастэт
22.	Развіццё наступальнай зброі. Выгляды ўдарна-дробільнай зброі. Выраб булавы. Выгляды булаў. Выраб формы, прынцыпы ліцця металу
23.	Развіццё наступальнай зброі. Выгляды колюча-сякучай зброі. Меч. Класіфікацыя мячоў. Меч – асноўная зброя ваяра. Класіфікацыя мячоў па Э. Оакешоту, А.М. Кірпічнікаву
24.	Развіццё наступальнай зброі. Выгляды колюча-сякучай зброі. Сякера. Класіфікацыя сякер. Сякера – універсальная зброя. Выгляды сякер па А.Н. Кірпічнікаву

25.	Развіццё наступальнай зброі. Выгляды дрэўковай зброі. Дзіда, суліца: класіфікацыя па А.Н. Кірпічнікаву
26.	Эвалюцыя ахоўнага даспеха. Латны даспех
27.	Эвалюцыя ахоўнага даспеха. Шчыты
28.	Спадарожныя аксесуары ваяра. Выраб побытавага нажа. Дадатковае ўзбраенне і амуніцыя ваяра. Побывавы нож і ботавы. Скрамасакс. Праца з мянташкай. Скура, цісненне па скуры, выглядывы шавецкіх швоў
Частка 4. Краязнаўства і ваенная справа Беларусі	
29.	Ваенныя канфлікты ў гісторыі свайго рэгіёна
30.	Правілы афармлення навуковай працы. Тыпы навуковай інфармацыі: тэзісы, даклад, артыкул, рэферат, манаграфія. Афармленне спасылак і бібліяграфіі
31.	Напісанне навуковай працы

Курс «Гістарычная рэканструкцыя» ў складзе праграмы «Ваенная справа Беларусі X–XVI стст.» з’яўляецца комплексным, сумяшчаючы ў сабе заняткі па гісторыі і працоўным навучанні. Гэта першая праграма, якая ажыццяўляе сучасны падыход да сістэмы адукацыі: рэалізуецца практычны вынік пры выкладанні прадметаў гуманітарнага цыклу.

Гульнявыя тэхналогіі – гэта самая перспектыўная методдыка ў сістэме сучаснай адукацыі, якая дазваляе ў цікавай для навучэнца форме выкладаць асноўны навучальны і дадатковы матэрыял, рэалізаваць крэатыўныя здольнасці дзіцяці.

Прапанаваная праграма можа выкарыстоўвацца як у сярэдніх агульнаадукацыйных установах, установах па арганізацыі вольнага часу школьнікаў. Праграма можа выкарыстоўвацца і для моладзі, якая вучыцца ў каледжах і ВНУ.